
Konec amerického století

Christopher Coker

Henry Luce, vydavatel *Time Life*, ve své redakční stati z roku 1944, kdy vrcholila druhá světová válka, se cítil dostatečně oprávněn k tvrzení, že dvacáté století bude pokládáno za „americké století“, tak jako devatenácté století bylo „britské“.

V době, kdy Amerika měla ve zbrani patnáct miliónů mužů bojujících v Evropě i v Tichomoří, se zdálo nesnadným takové tvrzení zpochybňovat. V té chvíli, patřící k obdobím největší sebedůvěry v americké historii, to byla aspirace racionální. A historie ukázala, že byla i namístě.

Leč v redakční stati k pětáctýřicátému výročí někdejšího článku Henryho Luce vydavatel *Time Life* už s politováním konstatoval, že Spojené státy budi pochyby, zda se mohou do budoucna udržet jako nejvýznamnější světová mocnost.

Pochybovačnost, jako cokoli jiného, se vrací v periodických cyklech. V docela nedávných letech různé hlasy mimo oficiální scénu nabízely Američanům zářivější budoucnost. Proč se spokojovat s něčím „menším než s vládou nad světem“, ptal se Charles Krauthammer po válce v Perském zálivu. Dvacáté první století by mohlo být rovněž „americké“, prohlašoval Pat Buchanan, budou-li Američané ochotni zbavit se „všeho balastu navršeného v průběhu dvacátého století“, povinností a závazků, jež kdysi charakterizovaly americkou moc.¹

Mnozí „vědátoři“ i politici si bohužel představují, že úloha Ameriky by v budoucnu mohla být stejná jako dosud, nebo že příští století by vůbec mohlo být vyloženě „americké“. Dvacáté první století patrně bude obdobím, v němž Spojené státy budou mít více co říci ostatnímu světu než většina jiných zemí, ale je nanejvýš nepravděpodobné, že budou znovu mluvit jeho jménem.

Kdyby se Američané, kteří pomáhali utvářet dvacáté století, mohli přenést na politickou scénu o deset let kupředu, patrně by shledali většinu jejích rysů znepokojivě odlišných. Politická tvářnost světa se pravděpodobně v příštích pár letech prudce změní. A její rysy, kdysi tak důvěrně známé a souhlasně přijímané, se mohou docela dobře vytratit, pravděpodobně nadobro.

Čím bylo dvacáté století?

Na následujících stránkách chci použít model jednoho ze svých kolegů, Philipa Windsora, k posouzení hypotetické otázky, zda dvacáté století bylo opravdu svým charakterem osobitě americké. Tento model je založen na výchozí tezi, že dvacáté století nebylo jedno jediné, ale trojí, z čehož první bylo pokračováním století minulého, druhé pak vědomým rozchodem s ním a třetí diskontinuitním samo v sobě.²

Dvacáté století I.

Bylo-li dvacáté století spjato s minulým, byla zde spojitost s jednou verzí minulosti – s postosvícenskou vírou v pokrok. V důsledku průmyslové revoluce se technické vědy rozvíjely rychleji než kdy předtím. Intelektuální bádání již nebylo brzděno náboženskými či etickými zábrany, ale mohlo se volně rozvíjet. „Reálnost – to je ponaučení Ameriky,“ napsal Le Corbusier ve čtyřicátých letech. „Ta skýtá našim nejmělejšími záměrům jistotu blízkého uskutečnění.“³ Je však zajímavé, že velcí představitelé sociálních i pří-

rodních věd dvacátého století, včetně „inženýrů lidských duší“, byli Němci, nikoli Američané. Einstein a Planck svými teoriemi relativity a kvantové mechaniky zrevolučionizovali všechno, včetně způsobu nazírání lidí na jejich vlastní místo v historii. Relativismus zaplavil historické fakulty ve Spojených státech jako předtím v západní Evropě, přičemž jeho prvními americkými interprety byli Charles Beard a Carl Becker. V psychologii představovali velká jména zakladatelé této vědy – Freud, Jung a Adler. Žádný americký filozof, ani John Dewey, si nemůže nárokovat takový vliv, jako dva velcí němečtí filozofové tohoto věku – Wittgenstein a Heidegger. Žádný z amerických autorů by nemohl aspirovat na hloubku kritického pohledu Thomase Manna nebo Franze Kafky, kteří taktéž – byť žili v Čechách – psali německy.

Jestliže německy mluvící intelektuálové dvacátého století provždy změnili způsob nazírání člověka na sebe sama, na vnitřní život, američtí vědci důkladně změnili vztahy člověka k materiálnímu světu. Počínaje Edisonem, prvním celosvětově známým vědcem z Nového světa, Spojené státy až do současnosti nepřetržitě zaujímaly vysoké vědecké pozice – strategické výšiny vědeckého společenství.

Američané vynikali i ve společenských vědách – v ekonomii, v sociologii, ve studiu politiky, zejména politiky nových států rozvojového světa. Pro přesnost musím však dodat, že ve společenských vědách vynikali ve třicátých a čtyřicátých letech němečtí myslitelé, kteří emigrovali do New Yorku před Hitlerovým „novým pořádkem“.

V době, kdy Amerika vstupovala do války proti Německu, byl do tohoto století už pevně vklíněn unikátní fenomén, intelektuální migrace vědců ze střední Evropy do zcela nového světa na druhé straně Atlantiku. Ve společenských vědách to byla jména jako Hannah Arendtová, Hans Morgenthau, Herbert Marcuse, Karl Deutsch, Theodor Adorno. V přírodních vědách šlo o většinu průkopníků výzkumu jaderného štěpení, kteří se počátkem dvacátých let setkali při studiu na Göttingenské univerzitě. O dvacet let později pak jeden z nejmladších členů göttingenské komunity, Robert Oppenheimer, opětovně zorganizoval tuto skupinu o šest tisíc mil dále v Novém Mexiku, kde se pracovalo na konstrukci prvních atomových pum.

Byla to generace odpovědná za tři velké skoky kupředu, které potvrdily vědecké vedení Ameriky – Manhattanský projekt, kosmický program Apollo v šedesátých letech a posléze Strategickou obrannou iniciativu (SDI). Tvůrce amerického kosmického programu, Werner von Braun, byl německým přesídlencem jiného druhu; byl spíše – podle vlastních slov – „vězněm míru“ než běžencem. Američané ho převezli z Německa po roce 1945, aby ho v době studené války udrželi z dosahu Sovětského svazu. Dokonce i SDI byla ve své původní koncepci vysněným nápadem jiného, v daném případě maďarského emigranta, Edwarda Tellera, otce americké vodíkové pumy. Tak jako mnohé jiné ve dvacátém století, důležitost tohoto programu netkví ani tak v jeho vědecké slibnosti jako v ambicích těch, kteří jej koncipovali. George Bush, jenž zdaleka nepropadal snilkovským vizionářství, ujišťoval v předvolební kampani v roce 1988 americký lid, že tento program slibuje konec jedné éry a začátek nové, kdy by jaderné zbraně vynalezené Spojenými státy mohly být rovněž Amerikou vymazány z historie.

Při tak mimořádné důvěře Američanů ve vlastní síly bylo zřejmě šťastnou konstelací, že emigranti, kteří se usadili ve Spojených státech, tuto důvěru tolik posilovali. Navíc přinesli do Ameriky kvality zcela konzistentní s americkým charakterem, pozoruhodný smysl pro dynamismus, připravenost chápat svět v jeho proměnách i bytostný zájem vzdorovat tomu, před čím řada z nich uprchla. „Emigrace je nejlepší školou dialektiky,“ napsal Bertolt Brecht ve svých Emigrantských rozmluvách. „Emigranti jsou nejpronikavějšími dialektiky. Jsou emigranty v důsledku změny a jejich jediným předmětem zkoumání a snažení je změna.“⁴

V žádné sféře to neplatilo víc než v ekonomice. V reagování Ameriky na ekonomické výzvy a možnosti dvacátého století tkví jeden z hlavních důvodů aspirací na pojmenování tohoto století jejím jménem. V Novém údělu, což byla její odpověď na velkou hospodářskou krizi, se svět setkal s první a patrně nejvýznamnější aplikací keynesovské ekonomie.

Nový úděl (New Deal), stimulovaný o několik let později válečným bohem, učinil ze Spojených států model země prosperující v nepřerušovaném cyklu samostatného ekonomického růstu. Obecné mínění do značné míry ztotožňovalo kapitalismus s Amerikou. A bylo to americké ekonomické plánování, zavedené v okupovaném Německu a Japonsku po roce 1945, které posléze učinilo z obou těchto zemí plnoprávné ekonomické supermoci.

Z dalších ekonomických ukazatelů, podle nichž dvacáté století posuzovalo historický pokrok, byl často zjednodušeně, byl zřejmě nejpřesvědčivějším startovní úspěch nových států rozvojového světa. Výraz „nový stát“ ve skutečnosti poprvé uplatnil americký politolog Seymour Lipsett v roce 1963 v knize, rozvíjející tezi, že samotné Spojené státy byly prvním novým státem v historii. Marx rovněž považoval Američany za první moderní národ, za první zemi, která se vymaní z třetího světa.

Při těchto ukazatelích pokroku nijak nepřekvapuje, že Amerika nejenom věřila, že má budoucnost, ale že sama je budoucností, což pro Neameričany mohla být představa ne-reálná, ale pro samotné Američany byla po většinu tohoto období dost reálná.

Představa Ameriky jako budoucnosti se však hluboce vtiskla i do evropského myšlení. Anglický autor Wyndham Lewis ji v roce 1948 nazval „aktem víry v zítřek, v jakési tisícileté příští“.⁵ V příští, představující budoucnost všech. Revoluční univerzalizmus Ameriky byl univerzalizmem světa. Amerika – řečeno Whitmanovými slovy – byla svět a svět byl Amerika.

Dnes ovšem mnozí Američané už necítí, že představují budoucnost. Někteří skutečně sami pochybují, že vůbec mají budoucnost. Pryč jsou opojná šedesátá léta, kdy Zbigniew Brzezinski mohl vychloubavě prohlašovat, že chce-li svět vědět, co skrývá budoucnost, stačí jen navštívit Spojené státy.⁶

Svět se stal nejistějším, nestabilnějším a nebezpečnějším. Kdysi nespoutaný, nepotlačitelný národ začal ochabovat. Jsou zde interpretace historie, v nichž Spojené státy vůbec nefigurují. Amerika už není považována za logické vyvrcholení pokroku. Naopak mnozí Američané ji považují za pouhou zastávku na dlouhé cestě.

Co se tu přihodilo? Spojené státy vyhrály studenou válku, to je pravda, ale tento zápas byl po roce 1973, kdy svět začal zápolit jinými silami uplatňovanými v mezinárodním systému, patrně již poněkud irelevantní. Japonská výzva citlivě zasáhla USA především na poli technologie, kde Spojené státy v některých oblastech pozbyly vedení. Jsou zajisté stále supervelmocí, daleko silnější než kterákoli jiná země nebo i skupina zemí, ale jejich sebedůvěra je tatam. Začaly ztrácet jistotu.

Jejich ekonomiku, kdysi překypující životem, dnes tíží vysoké deficity a dluhy. Svět se již od sklonku sedmdesátých let nachází v permanentní recesi. Sociologové a ekonomové, které poprvé přivedl do státní správy Herbert Hoover, nesplnili své sliby. Značná část rozvojových zemí je vzdálena pokroku a některé státy vykazují pohyb přímo opačný; tento ekonomický vývoj, nebude-li zastaven, se jeví jako zpětný. V některých částech světa, zejména na Středním východě, jsou západní hodnoty přímo odmítány. Američané, kteří byli zvyklí vidět v historii přímočarý pohyb, shledávají, že pro mnohé národy je veškerý pohyb nakonec kruhový.

Mnohé ještě víc vyvádí z míry poznání, že svět, byť stále fascinovaný americkým experimentem, není ochoten spatřovat v něm vyvrcholení historie a že jej čím dál méně pokládá za jediný model ekonomického vývoje, relevantní pro budoucnost. Víra v pokrok je nadále všeobecná. V tomto smyslu bude dvacáté první století patrně navazovat na století dvacáté. Ale ne všechny země jsou přesvědčeny, že Spojené státy zůstanou v čele pokroku. Ani mnozí Američané ne. Poprvé ve své historii se začínají na sebe dívat vnějším pohledem, jak si představují, že je vidí ostatní.

Dvacáté století II.

Historická kontinuita je ovšem představa, kterou v různých etapách historie lidé sledovali méně či více uspokojivou.

Ve dvacátém století většina lidí skutečně věřila, že se mohou rozejít s minulostí, že se člověk může osamostatnit od historie. I Marx předpovídal, že vítězství komunismu dovede historii k vyvrcholení. Spojené státy – i když ve svých očekáváních méně chiliastické – věřily, že svobodný trh může vytvořit zvláštní druh člověka. V tomto ohledu obě soupeřící ideologie slibovaly, že dvacáté století může být diskontinuitní s minulostí.

K Americe vzhlížela většina lidí v naději, že může pro člověka znamenat nový začátek. Když Woodrow Wilson vedl Spojené státy do první světové války, sliboval, že tato válka bude znamenat konec veškerých válek, že pod americkým vedením může svět dospět k prahu nové politické éry. V různých dobách dvacátého století Amerika slibovala i víc. V padesátých letech propagovala vizi světa, v němž se rozvojové země zbaví okovů chudoby. V padesátých letech napsal Walt Rostow, že hospodářská pomoc, dokonce i pouhé dvouprocentní zvýšení příslušné položky v americkém rozpočtu, může odstartovat vstup rozvojového světa do éry samostatného růstu. Takový účelový způsob nabízení pomoci v zájmu vytvoření američtějšího světa ovšem naznačoval, jak lze například využít humanitu způsobem odporujícím jejímu smyslu.

Americké proklamování rozchodu s minulostí bylo nicméně založeno na principech nikoli nepodobným těm, na nichž zakládal své protiproklamace Sovětský svaz. Faktem je, že obě země vstoupily do dvacátého století jen několik měsíců po sobě v roce 1917. V jistém smyslu nešlo ani tak o tyto země, ale o jejich přísliby světu nebo závazky k historii. Obě se považovaly ne za historické aktéry, ale za historické mluvčí, nadané mocí a politickou vůlí k historické „nadházce“, k „postrčení historie“. Obě představovaly také též revoluční síly, vystupující proti břemenu tradice a měnící všechno, co bylo dřív. Obě se také snažily získat svět na svou stranu, přičemž ani tak nešlo o vlastní cestu jako o hledání budoucnosti, což ovšem také znamenalo hledání sebe samých.

Již ve dvacátých letech německý filozof Oswald Spengler poukazoval na značnou podobnost obou těchto společností. Obě měla hodně bezpečné geografické postavení, vylučující jakoukoli možnost úspěšného napadení cizí mocností, což znamenalo, že nepociťovala reálné státní ohrožení. V obou byl život organizován spíše na bázi ekonomiky než na politických principech. V obou zemích uniformita vylučovala opravdový individualismus. Zatímco Rusko bylo příkladem státního socialismu, Amerika reprezentovala – podle Spenglerovy argumentace – státní kapitalismus. Podobně jako ruští ekonomičtí administrátoři i spousta trástů ve Spojených státech systematicky standardizovala a kontrolovala každý detail výroby i trhu.⁷

Tendence přirovnávat oba systémy se přinejmenším koncentrovaly k momentu, kdy tyto systémy dosáhly postavení supervelmocí. Teorie konvergence poválečného historického vývoje USA a SSSR, jak ji v šedesátých letech kromě jiných propagovali Zbigniew Brzezinski a Samuel Huntingdon, byla do značné míry založena na ekonomických i politických determinantech – obě země zplodily totiž imperiální byrokracie směřující v podstatě ke stejným cílům. V sedmdesátých letech Ronald Steel dokazoval, že supervelmoci začínají poznávat, že ačkoli stojí na opačných stranách, jejich problémy jsou neobyčejně podobné a že co zvýhodňuje jednu stranu, nemusí nutně znevýhodňovat druhou.⁸

Dvacáté století patřilo však Americe. Před víc než šedesáti lety Salvador de Mada-riaga vyjádřil tezi, že vstup Ameriky do první světové války znamenal „zrození světa“, či přesněji ideu světového společenství. V minulosti mohly existovat říše a národy, zápasící o kontrolu nad kontinenty nebo zápolící o sféry vlivu. Ale až s první světovou válkou uvedla historie na scénu první „světovou událost“, čili vytvořila společenství s historickými body a spojila země dohromady. Jestliže měl Marx pravdu, když tvrdil, že síla je porodní bábou dějin, pak Spojené státy se prostě svým vstupem do první světové války zúčastnily zrození „světa“.⁹

Americký sociolog Robert Park již v roce 1940, v předvečer nadcházející války, spolehlivě předpověděl, že po druhé světové válce se svět bude přibližovat k „společné kultuře a společnému historickému zítí“¹⁰ – založenému na premise, že svobodný trh je s to řešit antagonismus poskytováním toho, co proletářský internacionalismus nabídnout

nemůže; na premise obsažené v Bohatství národů Adama Smitha, že „spotřeba je jediným cílem a smyslem výroby“.

Bylo to právě ve dvacátém století, kdy se moderní člověk stal opravdovým konzumentem, kdy se Fordův automobil stal prvním významným dostupným výrobkem určeným pro masový trh. Konzumerismus, jako komunismus, byl proletářským krédem. Antiamerikanismus byl také v podstatě protiproletářskou kritikou ze strany evropských vrstev, které prohlašovaly konzumní zboží za nevkusné a konzumní kulturu za inherentně vulgární.

Ve dvacátých a třicátých letech se antiamerikanismus nejvíc projevoval v politické pravici. Německý expresionistický básník Gottfried Benn ilustroval tuto averzi takto:

„Existuje skupina básníků, kteří věří, že napsali báseň, když napíší slovo »Manhattan«... Celá německá literatura od roku 1918 je prošpikována slogany »tempo«, »jazz«, »kino«, »zámoří« nebo »technická aktivita«, zatímco veškeré problémy ducha a citů se v ní okázale odbývají... Já sám jsem proti amerikanismu. Jsem toho názoru, že filozofie čirého utilitarismu, optimismu à tout prix, permanentního šklebu »keep smiling«, není vhodná pro západního člověka a jeho historii.“¹¹

Amerikanismus se projevoval velmi živě na levici. Gramsci shledával americkou kulturu zcela kompatibilní s marxismem. Italská levice přímo nacházela útěchu v marnosti snažení fašistického státu vydávat americkou kulturu za „dekadentní“. Pro Cesare Paveseho byla Amerika snad „tvrdá a barbarská“, ale byla silně kreativní, tvořivá. „Obtěžkaná celou minulostí světa“ nabízela jediné správné rozchod s touto minulostí. Sartre uvádí, že symbolem odporu v okupované Paříži byla četba amerických spisovatelů, jako byl Hemingway. V Itálii třicátých let taktéž Mussoliniho odpůrci nacházeli útočiště v proletářském stylu, spojovaném s takovými americkými autory, jako byl Sinclair Lewis a Upton Sinclair.¹² Americký způsob vyjadřování neoslavoval jen Spojené státy, ale svou působivostí byl univerzální.

Masová kultura zůstala dodnes americkou. Její způsoby vyjadřování, styly a symboly se většinou zrodily ve Spojených státech. Nicméně je ironií, že v době sebeepochybování spíš než sebedůvěry se báze americké kultury – konzumerismus – stala základní útěchou politické elity, která se obává, že Spojené státy, polevující v osvobození člověka dvacátého století od historie, už samy nejsou na historii nezávislé. Na konci století Amerika zjišťuje, že její osud již není v jejích vlastních rukou, ale mimo ni, zkrátka že už není historickou hybnou silou (pokud jí kdy byla), ale pouze jedním z mnoha dalších aktérů.

Dvacáté století III.

Z trojího dvacátého století, jež jsem si zvolil k pojednání, bylo to třetí zdaleka nejvýznamnější.

Všechna období nesou pečeť vlastních verzí budoucnosti. Po roce 1945 byl svět silně poznamenán pocitem a poznáním možného absolutního ohrožení budoucnosti člověka. Mnozí propadali zděšení z toho, co Christa Wolfová nazvala „podminovanou bezbudoucností“, a obávám – vždy přítomným, i když ne vždy vyslovovaným –, že dvacáté století může skončit v jaderném požáru. Lidé pronásledovaní tak apokalyptickými sny propadali pocitu, že dvacáté století možná už nemusí mít vazbu ani na minulost, ani na budoucnost, že zkrátka může být diskontinuítním samo v sobě.

V roce 1945 vojáci postupující 1. armády USA uzfeli na vlastní oči nejhorší myslitelné potvrzení lidské zvrácenosti, stanuli tvář v tvář nejvýmluvnějšímu popření víry v pokrok, v sílu lidského rozumu. Americká invazní armáda narazila na hitlerovské tábory smrti a setkala se s prvními příznaky apokalypsy. O několik měsíců později Spojené státy svrhly první atomovou bombu na Hirošimu.

Tyto zcela rozdílné, ale silně působivé epizody ilustrují tiché zoufalství, jaké pocítovali vracející se američtí veteráni nad světovou pohanou, již byli svědky z první ruky.

V některých amerických kinech se diváci snažili prchat při promítání prvních filmů,

zachycujících oběti koncentračních táborů. A navrátivší se vojáci jim v tom zabraňovali, zatarasovali dveře a nutili je dívat se na scény, jež sami viděli na vlastní oči.¹³

V Hirošimě a Nagasaki však Američané odvrátili svůj pohled. Tato dvě japonská města byla jedinými, která se Američané rozpakovali obsadit. Chtěli ušetřit vlastní vojáky před scénami, které způsobila bomba.

Holocaust a atomový útok na Japonsko byly dvě události, které se nejhluběji vtiskly do povědomí západního světa. Po druhé světové válce, píše Robert von Hallberg, byl problém světa ne tak dalece v tom, jak uniknout historii, jako spíš v tom, jak přežít „historickou zpronevěru humanitě“.¹⁴

Spojené státy znaly zajisté i jiné holocausty i jiné zločiny, které byly výzvou lidské víře v rozum. Šlo o dvě takové záležitosti. Jednak o genocidu, přesněji řečeno etnocidu amerických indiánů, během níž přišly o život tři milióny nebo i víc domorodých Američanů, o ničivé výpravy, namátkové masakry, násilné přesídlování obyvatelstva. A v rámci takzvané Middle Passage (plavba ze západní Afriky do západní Indie), což bylo eufemistické označení pro transatlantický obchod s otroky, bylo přepraveno na patnáct miliónů Afričanů z jejich domovů na práci na bavlníkových a třtinových plantážích Nového světa.

V obou případech tu bylo však jakési zdůvodnění pro to, co se dělo – ať již „dějinná potřeba“ (exploatace a rozvoj divočiny), nebo „komerční rozvoj mladé republiky“. V porovnání s tím bylo vyvražďováno Židů úděsné proto, že v něm nebylo nic ekonomicky nebo politicky racionálního. Znamenalo „popření kauzality“, „ahistorický“ akt nejvyššího řádu, diktovaný lidskou zvráceností, nikoli historickou potřebou.

Strach z iracionálna v lidském konání byl umocněn hirošimskou zkušeností, poznáním, že se genocida stala nástrojem a prostředkem vojenské moci. Nejvýznamnějším datem dvacátého století, napsal Arthur Koestler, byl den, kdy byla poprvé vyzkoušena jaderná zbraň. Před tímto datem měl člověk co činit s vlastní smrtelností, se strachem ze své vlastní smrti. Po losalamoské explozi stanuli lidé před nebezpečím zániku celého lidstva.

Pro dvacáté století byla zajisté hrozba války konstantní starostí. A hned na počátku studené války začal svět projevovat prvky nepokoje a obav – často nevyjádřených – z toho, že Spojené státy drží osud světa ve svých vlastních rukou. Byl to strach převážně intuitivní a většinou hranice intuice nepřekročil.

Antiamerikanismus v poválečném světě byl však největší měrou založen na mnohem hlubších obavách, že totiž Spojené státy hodlají ani ne tak svět spasit před komunismem, jako svět ve jménu kapitalismu zamerikanizovat. V Planetě Mr. Slammlera vykreslil Saul Bellow svět zbavený nikoli budoucnosti, ale spíš své vlastní verze budoucnosti. V rozvojevém světě přemnoho zemí cítilo, že jejich osud neurčuje Prozřetelnost, ale Spojené státy. „V jistém smyslu,“ říká jedna z Bellowových postav, „je dnes celý svět v rukou Spojených států... a není úniku... jako by velká vrána nám vyrvala z hnízda naši budoucnost.“

A v jistém smyslu tomu tak bylo, nebo to hrozilo, dokonce i v zemích kulturně tak svébytných a sebevědomých jako Čína. Jak zjistil Owen Lattimer v Čchung-čchingu v roce 1943, Číňané se obávali svých spojenců víc než Japonců. Během japonského náletu vyslechl Lattimer v protiletectvém krytu rozhovor dvou činitelů Národní strany (Kuomintangu) ne o konfliktu s Japonskem, ale o nadcházející válce s Amerikou. Američané podle nich představovali daleko nebezpečnějšího protivníka, ačkoli jejich mladá republika ještě ani nevstoupila do svého třetího století.¹⁵

Rozvojový svět nebyl sám, kdo takto uvažoval. Mnozí Evropané také mnohdy vycítovali ohrožení. Dva roky před Lattimerovou zkušeností eminentní francouzský novinář Raoul de Rusty předpovídal, že po válce budou Spojené státy požadovat od svých nepřátel a stejně tak i od spojenců zvláštní kontribuci, ne materiální, ale morální. Spojené státy nebudou požadovat území ani finanční náhradu za záchranu Evropy před ní samotnou. Místo toho budou žádat, aby Evropané přijali americkou verzi budoucnosti.¹⁶

Dnes je ovšem svět docela jiný. Budoucnost už není závislá na postojích a záměrech amerických politiků. Ruské jaderné střely už nemíří na Spojené státy. Jaderné zbraně možná zůstanou, ale mohutná konstrukce odstrašování se stala zbytečnou.

Země se už navzájem nepovažují za potenciální terče v poslední světové válce. Hrůzné vize z filmů, jako byly *Fail Safe* nebo *Dr. Strangelove* z šedesátých let, byly nahrazeny jinými děsy, jinými apokalyptickými vyhlídkami, zkázou životního prostředí, ekonomickým kolapsem. Každé nebezpečí může být závažné samo o sobě, ale už není spojováno se Spojenými státy. Amerika už není považována ani za zachránce, ani za hrozbu. Naopak stojí tváří v tvář vlastní smrtelnosti.

Závěr

O konci dvacátého století lze ještě diskutovat, leč konec amerického století je zajisté evidentní skutečností.

Spojené státy zůstanou významnou mocností, v některých ohledech možná nejvýznamnější, ale je nepravděpodobné, že jejich image bude určovat vědomí lidstva.

Americké století se vyčerpalo. Nemá již co nabídnout. Může být dokonce nastolena otázka, zda svět nemá víc co nabídnout Americe.

Především Spojené státy zjistily, že jejich osudové předurčení je mimo ně. Americká idea byla vždy založena na představě mimohistorického experimentu, odehrávajícího se mimo historický čas.

Je například pozoruhodné, že delegáti ústavodárného shromáždění v roce 1787 zřetelně odmítli anglický model *Commonwealthu* a místo toho se ztotožnili s takovými univerzálními ideami, jako byla lidská práva, stojící výš než práva Angličanů. Od počátku se Amerika hlásila k univerzalizmu, který přesahoval pouhou mateřskou zemi, který potvrdil rozchod s vlastní organickou minulostí; to byla výtka nikoli Anglii, ale době, apel na přirozenost člověka, nikoli na povahu historie. Spojené státy se od chvíle svého zrodu snažily stavět se mimo historii, jak byla všeobecně chápána.

Na konci osmnáctého století si však Američané uvědomili, že Spojené státy jako nová společnost, zrozená k osvobození světa od starého řádu, se – stručně řečeno – samy stávají historií.¹⁷

A tak se – jak dovozuje Octavio Paz – v obavě, že jejich budoucnost zůstává stranou, opět začleňují do historie a překotně se vrhají do honby za budoucností. Teď však už ztrácejí dech. Dnes jim, jako většině jiných národů, zbývá jediné uspokojení, a tím je minulost.

To je specificky americká představa včlenění do historie jako sestupu na úroveň řadového národa, který už netvoří historii, ale historie utváří jej. Je to potěšující vize? Je uspokojivá pro mnohé, kteří chápou, že Amerika unikla z tyranie historického poslání.

„Kontradikce současné americké společnosti, která je současně impériem a demokracií, je rezultátem jiné hlubší kontradikce, spočívající v tom, že byla založena proti historii a nyní je sama historií.“¹⁸

Byla to ona tradice, která ovlivnila tak mnohé z amerického století, tradice spojená s veřejným prohlášením Harryho Trumana z roku 1952, že Spojené státy se konečně ujaly „vedení, které jsme podle úradku Všemohoucího měli převzít o generaci dřív“. Nebyla náhoda, že jeho poslední státní tajemník Dean Acheson nadepsal své memoáry *Present at the Creation* (Účasten stvoření), zrození světa, který se Spojené státy snažily přestavět a zachránit zároveň. O pětadvacet let později Zbigniew Brzezinski tvrdil totéž, když zdůrazňoval, že „historická relevance“ a vojenská moc se vzájemně posilují. A v posledním roce svého funkčního působení ještě připomněl: „Historii můžeme pomoci kupředu pozitivními činy.“¹⁹

S takovou spasitelskou ideou braly na sebe Spojené státy roli historické hybné síly, křesťáckého rytíře, země, která má ve své podstatě povinnost, ne zájmy. Brzezinski uzavírá své paměti hořkým postřehem ruského filozofa Petra Čaadajeva, který v roce 1820 napsal:

„Jsme jedním z národů, které nevystupují jako integrální část lidského rodu, ale smys-

lem jejichž existence je udělovat světu jakási velká ponaučení. Ponaučení, která jsme povolání dávat, nebudou zajisté marná, ale kdo ví, kdy se znovu spojíme s ostatní částí lidstva a co budeme muset historicky prožít, než naplníme své poslání.“²⁰

Sovětský svaz se rovněž považoval po větší část své historie za spasitelskou sílu trpělivě čekající, až bude povolána na scénu k sehrání role, jejíž text již historie napsala. Opětným včleněním do historie by Spojené státy údajně mohly nejen zastavit svůj sestup, ale jej i zvrátit.

Nejdůležitější otázkou pro spojence Ameriky je, zda se Spojené státy včlení do historie k újmě svých přátel. Přechod k postavení standardní země znamená totiž nebezpečí, že tato transformace může vyvolat pocit kolektivní ztráty naděje, v jehož důsledku se politická abdikace může jevit výhodnější než politická odpovědnost. Spojené státy stojí tváří v tvář paradoxu, s jakým se nemusí vyrovnávat žádný jiný národ, totiž že začlenit se opět do historie může zároveň znamenat oddálit se světu.

Intelektuální krize, která je jádrem úvah o sestupu Ameriky, je daleko závažnější než nekonečné spory o obchodní statistice nebo značně sterilní diskuse o jejich národních cílech. Neboť opětné zařazení do historie nabízí nikoli únik před sestupem, ale jeho dotvrzení. Byl to ostatně Alexis de Tocqueville, kdo předpovídal, že Spojené státy pravděpodobně skončí nikoli kolapsem jejich demokratického vládního systému, ale vyhasnutím jejich energie. V podstatě se obával, že Amerika skončí nikoli válečnou porážkou nebo ekonomickým úpadkem, ale sejde „nedostatkem ambicí“ a „prostředností svých tužeb“. Slovem, přestane-li Amerika o něco usilovat, přestane být Amerikou. To ovšem může být hlavní důvod, proč dvacáté první století nebude „americké“.

Konec atlantického století?

Zbývá položit ještě jednu otázku, patrně tu hlavní pro blízkou budoucnost. Dovedeme si vůbec představit západní svět bez vedení jeho nejmocnějšího členu?

Během studené války odvozovaly Spojené státy svou mravní autoritu na Západě z přesvědčení, že mluví za historii a jednají jejím jménem. Příliš snadno pokládáme tuto roli Ameriky za samozřejmou. Zapomínáme, že první polovina dvacátého století byla svědkem zápasu mezi Německem a Spojenými státy o právo hovořit jménem historie. Bylo ovšem stejně tak možné vidět obě světové války jako střet o vůdčí postavení v západní kultuře, jako specifický německo-americký konflikt, v němž Američané získali převahu.

Také zapomínáme, že historie jako národní poslání byla jedním z typicky západních příspěvků v moderních dějinách. Její absence může dnes znamenat jeden z nejzávažnějších ústupů, vysvětlujících nedostatek sebedůvěry, jenž charakterizuje a zatěžuje západní politiku.

Porovnejme například Ameriku v předvečer jejího „století“ s Amerikou dnešní. Johann Wolfgang Goethe svého času blahopřál Americe k tomu, že nemá historickou paměť, že žije pro budoucnost, ne ve stínu minulosti. Leč v polovině devatenáctého století se začal již esejista Emerson zamýšlet nad tím, že „strana paměti“ získává převahu nad „stranou naděje“. Kolem roku 1945 americký národ už jen čekal na svou historickou chvíli, kdy – řečeno slovy Ronalda Reagana – se měl konečně „spojit s historií“.²¹

Tato verze americké role se začala hroutit ve vietnamské válce. Frances Fitzgeraldová, jejíž klíčová práce *Oheň v jezeře* (*Fire in the Lake* – 1971) se tematicky dotýkala této vietnamské války, si zvolila za další téma historickou výuku v amerických školách. Ve *Znovuobjevování Ameriky* (*Rediscovering America* – 1982) napsala, že by Spojené státy měly přepracovat své dějepisné učebnice a ukázat, že nemají žádné historické poslání a že vyvarují-li se takového poslání, nemusí to nutně znamenat, že nezanechají historický odkaz. Ještě před nástupem Ronalda Reagana do prezidentského úřadu čtyři z pěti dotazovaných Američanů stále věřili, že Spojené státy jsou „specifickou zemí“ se „specifickou“ historickou úlohou, kterou mají plnit.

Toto vidění historie však dnes už americký lid neinspiruje. Vskutku poprvé v moderních dějinách žádná západní země – ani Spojené státy a určitě ne Německo, ani Velká Británie, ani Francie – dnes neaspiruje na to, být strážcem západní kultury nebo vystupovat jejím jménem.

Při neexistenci takového vedení si můžeme klást otázku, zda se Západ nerozpadne ve skupinu vzájemně soupeřících, hašteřících se států. To by mohla být jediná nejzávažnější politická realita světa po skončení studené války. Západ podle všeho poprvé ve své historii uznává, že jeho osud je ve velké míře určován zvenčí, že historii je třeba přijímat jako takovou, ne ji dělat, a že západní národy musí s ní být ve shodě, jak nejlépe dovedou, v nových svazcích nebo seskupeních v rámci západního respektování práv a zákonů suverénních států. To je zřejmě také důvod, proč dvacáté první století nejenže patrně nebude „americké“, ale také ani „západní“. Západní „moment“ v historii se vskutku chýlí ke konci.

1 Viz Buchanan, P. J.: *America First and Second and Third*. In: Owen Harries (ed.): *America's Purpose*. San Francisco 1992, s. 31–32; Krauthammer, Ch.: tamtéž, s. 12–19.

2 Viz Windsor, P.: *The Twentieth Century as Self-Conscious History*. In: Hagihara, N.: *Experiencing the Twentieth Century*. University of Tokyo Press 1983–5, s. 33–356.

3 *Le Corbusier: When the Cathedrals Were White: A Journey to the County of Timid People*. Reynal & Hitchcock, New York 1947, s. 78.

4 Jay, M.: *Permanent Exiles: Essays of the Intellectual Migration from Germany to America*. Columbia University Press, New York 1985, s. 28.

5 Viz Lewis, W.: *America and Cosmic Man*. Nicholson & Watson, London 1948.

6 Viz Brzezinski, Z.: *Between Two Ages: America's Role in the Technocratic Era*. New York 1970, s. 31.

7 Viz Hughes, H. S.: *Oswald Spengler: A Critical Estimate*. Charles Scribner, New York 1952, s. 150.

8 Viz Steel, R.: *Pax Americana*. Penguin, London 1977, s. 47.

9 Viz de Madariaga, S.: *I Americans*. Oxford 1930, s. 3.

10 Viz Park, R.: *Race and Culture*. Boston 1945, s. 144.

11 Peukert, D.: *The Weimar Republic: The Crisis of Classical Modernity*. Penguin, London 1991, s. 185–186.

12 Viz Wilkinson, J. D.: *Intellectual Resistance in Europe*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1981, s. 206–207.

13 Viz Abzug, R.: *Inside the Vicious Heart: America and the Liberation of the Nazi Concentration Camps*. Oxford University Press, New York 1985, s. 170.

14 Viz von Hallberg, R.: *Charles Olson: The Skull is Out*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1978, s. 180.

15 Viz Thorne, Ch.: *The Issue of War*.

16 Viz Perrett, G.: *Days of Sadness, Years of Triumph: The American People 1939–1945*. Coward, McCann, New York 1973, s. 417.

17 Viz Somkin, F.: *Unquiet Eagle: Memory and Desire in the Idea of American Freedom 1815–60*. Cornell University Press, Ithaca, New York s. 57.

18 Paz, O.: *One Earth, Four or Five World: Reflections on Contemporary History*. Carcanet, Manchester 1985, s. 31–32.

19 Brzezinski, Z.: *Remarks Before the Women's National Democratic Club, Washington DC, 21. February 1980*. White House Press Release, 21. 2. 1980.

20 Brzezinski, Z.: *Power and Principle: The Memoirs of the National Security Adviser 1977–1981*. Weidenfeld & Nicolson, London 1983, s. 541.

21 Viz Coker, Ch.: *Reflections of American Foreign Policy Since 1945*. Frances Pinter, London, s. 11–27.